

Jubileumsymposium ‘Waterveiligheid: de geschiedenis als drager van de toekomst’

Op de zonovergoten woensdag 20 april 2016 werden de 130 deelnemers aan het symposium in het auditorium van Fort bij Vechten door Lambert van den Berg, voorzitter van de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis (VWG), verwelkomd. Een speciaal woord van welkom was er onder andere voor Adrie van den Berge, eerste voorzitter van de Stichting Schilthuisfonds (SSF), en Joep Verburg, de eerste hoogleraar vanwege de SSF. Van den Berg memoreerde hoe in 1986 het initiatief van de Unie om de studie van het waterschapsrecht te bevorderen tot de oprichting van de SSF leidde. In hetzelfde jaar ging de contactgroep waterstaatsgeschiedenis van start. Uit deze contactgroep ontstond in 1990 de VWG. Met dit symposium werd dus voor de één het zesde en de ander het vijfde lustrum gevierd.

Gerard Dalhuisen, in het dagelijks leven algemeen directeur van het waterschap Vallei & Veluwe, nam hierna als dagvoorzitter de regie over. In een straf tempo werden de sprekers geïntroduceerd en de verschillende vragenrondes ingeperkt.

Het thema van het symposium was ‘waterveiligheid: de geschiedenis als drager van de toekomst’. Eregast Deltacommissaris Wim Kuijken voerde als eerste het woord. Hij haakte aan bij de recente watersnoden en ging op de daarop getroffen maatregelen in. De adviezen van de commissie Veerman¹ werden onverwacht snel in de Deltawet waterveiligheid en zoetwatervoorziening gewaarborgd. Sindsdien wordt het beschermingsprogramma jaarlijks geüpdatet, wordt er jaarlijks één miljard euro in het Deltafonds gestort en is er een regeringscommissaris die alles regelt. Met de wet, het fonds en de commissaris is er een kader om in de toekomst de waterveiligheid te garanderen. Er is gelukkig een breed draagvlak om de problemen aan te pakken. Maar dat spreekt niet vanzelf en de overheid moet steeds in gesprek gaan met de omgeving, moet communiceren en natuurlijk is het zaak waar mogelijk meerwaarde te creëren waarbij gedacht kan worden aan natuur en recreatie. Dankzij het Deltaprogramma wordt alles veiliger én mooier gemaakt.

Bijzonder hoogleraar Waterstaatsgeschiedenis Petra van Dam werkte de vragen: ‘Wat doen we met waterstaatsgeschiedenis?’ en: ‘Wat is waterstaats erfgoed?’ uit. Na een opsomming van ‘losse elementen’ werd op het ‘erfgoedensemble’, een conglomeraat van waterstaats erfgoed, gewezen. Zo was het voormalige gemeenlandshuis van Rijnland te Spaarndam een bestuurscentrum naast een sluis met werkplaats, waarbij zelfs een dui-ventil (als voorloper van e-mailvoorzieningen) was geplaatst. Dit ‘erfgoeddenken’ sluit goed bij de internationale beweging van *heritage* aan. Maar als historici moeten we verder gaan door het erfgoed in een groter verband te plaatsen. Daarbij werd het verhaal achter de West-Friese Omringdijk aangehaald. ‘Waterstaats erfgoedmanagement’ was de term die in dat kader werd genoemd. Als we toekomstgericht bezig zijn, kunnen we overwegen om een ‘erfgoedensemble van het jaar’ te kiezen. En wat is het watererfgoed van de eenentwintigste eeuw? De nieuwe parkeergarage in de (Dijk-in-Duin) Zeewering Katwijk én de ingepakte Hondsbossche en Pettemer Zeewering werden alvast genomineerd.

Met zijn bijdrage ‘Spijkers op laag water zoeken’ ging hoogleraar Publiek Organisatie-

¹ Deltacommissie (commissie Veerman), Samenwerken met water. Een land dat leeft, bouwt aan zijn toekomst. Bevindingen van de Deltacommissie (Den Haag 2008).

In discussie met Deltacommissaris Wim Kuijken. Rechts op de rug gezien dagvoorzitter Gerard Dalhuisen. Op de eerste rij v.l.n.r. prof.dr. Marleen van Rijswick, Unievoorzitter Hans Oosters, prof.dr. Petra van Dam, voorzitter van het bestuur van de Vereniging voor waterstaatsgeschiedenis Lambert van den Berg en secretaris van de Vereniging Carol van Raalten. Staande Herman Havekes. Foto Bertus Wouda.

recht, in het bijzonder waterbeheer, Remco Nehmelman op de financiële kanten in. Die bleken mee te vallen: de afgelopen decennia werd per persoon slechts 35 euro (met een foutmarge van 15 euro) aan de waterstaat betaald. We mogen dus nooit spreken over hoe duur de waterstaat is, maar moeten altijd benadrukken hoe goedkoop die is. Bij menige verzekering ben je meer geld kwijt. Als jurist ging hij ook in op de wijze waarop de Deltawet na de adviezen van de commissie Vellinga (2006)² en de commissie Veerman (2008) in 2010 tot stand kwam. Ondanks het feit dat deze wet veel goeds heeft opgeleverd wenste Nehmelman toch een kritische vraag te stellen: op welke wijze legt de Deltacommissaris, als bijzondere regeringscommissaris, verantwoording aan ons parlement af? De Deltacommissaris kon die vraag niet meer beantwoorden omdat hij meteen na zijn lezing voor overleg naar Den Haag was afgereisd.

Hoogleraar Europees en nationaal waterrecht Marleen van Rijswick presenteerde in haar lezing: 'De rol van het recht bij het verwezenlijken van waterveiligheid en de lessen uit het buitenland die als inspiratiebron voor de toekomst kunnen dienen' de resultaten van het pas afgeronde EU STAR-FLOOD project,³ waarbij het beleid voor de waterveiligheid in zes Europese landen met elkaar werd vergeleken. Buitenlandse participanten in dat project verweten Nederland dat hier alles op preventie was gericht waardoor we niet goed op de hulpverlening na een overstroming voorbereid zouden zijn! In hoog tempo werden de vijf waterveiligheidsstrategieën – preventie, verdediging, mitigatie, bewustzijn en herstel – doorgenomen. Door strategieën te combineren is 'meerlaagse veiligheid' mogelijk om zo een meer veerkrachtige samenleving te creëren. Uit het onderzoek bleek dat Nederland vooral op het punt van het bewustzijn nog veel van anderen kan leren. Er is sprake van een *awareness gap*, juist doordat we het goed doen. Naast het ontwikkelen van meerdere strategieën moeten we ook het risico van fragmentatie indammen. Daarna volgden nog meerdere lessen en aanbevelingen. Het was bijvoorbeeld niet zaak uitsluitend te focussen op geld, maar een heldere kosten-batenanalyse te maken.

Voorzitter van de SSF en dijkgraaf van het hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden Patrick Poelmann sloot de bijeenkomst af. Hij vond het een goede zaak dat Nederland een normeringsstelsel voor de waterveiligheid kent en gruwde van de gedachte 'alles' aan de

² Adviescommissie primaire waterkeringen (commissie Vellinga), Tussensprint naar 2015 (Den Haag 2006).

³ D. Hegger, P. Driessen, M. Bakker e.a., *A view on more resilient flood risk governance. Key conclusions on the STAR-FLOOD project* (Utrecht 2016)

private sector (met verzekeringen tegen overstromingen) over te laten. Door de enorme informatiedichtheid van de lezingen zullen zelfs de aanwezigen graag de uitgeschreven versies in dit blad willen nalezen.

Na de lunch was er gelegenheid om op eigen gelegenheid het Waterliniemuseum te bezoeken. De succesvolle dag werd met een borrel op het terras grenzend aan de Reservezaal afgesloten. Daarvoor was alle tijd, indachtig mijn motto: *festina lente*.

Bertus Wouda

Voorjaarsexcursie naar boezemgemaal De Waterwolf

In het gebouw De Smidse, nabij het Hoofdstation Groningen, vertelde Roelf Beukema, teamleider watersysteembeheer/waterveiligheid van het waterschap Noorderzijlvest, over de taken van het waterschap (waterveiligheid, waterkwantiteit en waterkwaliteit), de geomorfologie (het hellend vlak van het Drentse plateau met de afwatering van de Drentse A en de Hunze via Groningen) en de geschiedenis van het landschap (met ‘terpen’ in Friesland, ‘wierden’ in Groningen en ‘warfen’ in Oost-Friesland). Uiteraard werd daarbij ook ingegaan op de waterstaatkundige gevolgen van de bodemdaling vanwege de veen- en gaswinning en de schade zoals die door aardbevingen ontstaat. Zo is de westelijke schermdijk van de Eemshaven van sensoren voorzien die ‘alle’ trillingen registreren om de stabiliteit van de aldus ontstane ‘livedijk’ te monitoren. Ook is de waterkering langs het Eemskanaal van stalen damwanden voorzien om deze ‘aardbevingsbestendig’ te maken.

Bij het waterschap werkt men met het ‘Schillenmodel’ waarbij drie gebieden worden onderscheiden. In het noordoosten van het beheersgebied ligt rond Slochteren de eerste schil: de ‘badkuip’ die door (veen- en) gaswinning inmiddels het laagste ligt. Een gemaal in een bodemdalingsgebied wordt ‘schilgemaal’ genoemd. Zo’n schilgemaal is dus verbonden aan een te bemalen gebied dat vanwege de bodemdaling een verlaagd peil heeft.

De tweede schil ligt ‘tegen’ Groningen aan en is een overgangszone waarbij het maar de vraag is of het waterschap daar (binnen een bepaalde bandbreedte) de waterstand kan garanderen. Men werkt er met 140 poldergemalen, die het water op de boezem uitslaan. In de derde aan het Lauwersmeer gelegen schil staan ‘boezemgemalen’ waarmee men het water naar de zee brengt. Een voorbeeld daarvan is De Waterwolf te Lauwerszijl (electra).

De deelnemers aan de voorjaarsexcursie in gemaal De Waterwolf. Foto Bertus Wouda.

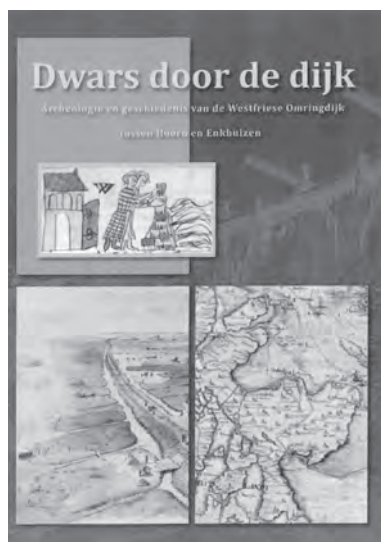
Na de lezing volgde de excursie waarbij het gebied per bus werd verkend. Via de rioolwaterzuiveringsinrichting (RWZI) Garmerwolde en de plaatsjes Ten Boer, Ten Post, Stevdum, Middelstum en Onderdendam kwamen we bij schilgemaal Schaphalsterzijl, waar het water van het Winsumerdiep uit de tweede schil naar het Reitdiep in de derde schil wordt gebracht. Daar gaf Objectbeheerder Michiel van der Meer onder andere tekst en uitleg over de *by pass*, een moderne vistrap met diverse compartimenten, waarbij de migrerende vissen worden gefilmd en sinds kort ook geteld. Vervolgens reed de bus naar gemaal De Waterwolf. Daar vertelde beheerder Willem Alberts ons over dit bijzondere gebouw en werd er een flitsende film vertoond.

De Waterwolf had een capaciteit van 4.000 kubieke meter per minuut, inmiddels vanwege de bodemdaling tot 4.500 kuub vergroot. Door de bodemdaling moet niet méér water worden weggemalen maar de pompcurve leerde dat vanwege de toegenomen opvoerhoogte de capaciteit afnam. Nu is dit boezemgemaal het grootste gemaal van waterschap Noorderzijlvest en het vervult dan ook een 'sleutelfunctie' in het waterbeheer. Maar gezien de omvang van het achterliggende gebied is De Waterwolf toch slechts in staat om van het waterpeil acht millimeter per dag af te malen. Bij clusterbuizen, waarbij in korte tijd wel tachtig millimeter kan vallen, zou het boezemgemaal dus minstens tien dagen werk hebben om al het water weg te werken.

Aan het eind van de middag werden we in de Bovenzaal van Café Eisseshof te Niehove van drinken voorzien. Ter plaatse kon de Wierdenkerk met het kerkpad Tilstok worden bewonderd. Met een aantal nieuwe waterstaatkundige termen in onze bagage mochten we voldaan huiswaarts keren. Gelet op de overstaptijd bij het openbaar vervoer ging dat: *festina lente*.

Bertus Wouda

Dwars door de dijk

Op 24 juni 2016 vond tijdens het congres 'Dijken, dammen en duikers: de archeologie van de waterbeheersing in middeleeuws Nederland' te Hoorn de presentatie plaats van de studie *Dwars door de dijk*. Het gaat om een indrukwekkend geheel van vier delen in cassette over de archeologie en historie van de West-Friese Omringdijk waaraan negen auteurs meewerkten. In de jaren 2008-2013 werd de Zuiderdijk van Drechterland tussen Enkhuizen en Hoorn – onderdeel van de Omringdijk – ingrijpend verbeterd. Dat project bood een eenmalige kans voor archeologisch onderzoek. De resultaten waren soms spectaculair. De dijk bleek bijvoorbeeld dwars over een oude begraafplaats en boerderijen heen te lopen die in de loop van de eeuwen waren prijs gegeven aan het water van de Zuiderzee. Ook de ontwikkeling van de dijkbouw van het eerste lage met gras begroeide dijkje tot wierdijken en paaldijken – compleet met door de paalworm vernielde zware palen – kwam uit het dijklichaam en ondergrond tevoorschijn. In *Dwars door de dijk* wordt dit nieuwe onderzoek belicht vanuit verschillende invalshoeken en disciplines. Het boek is rijk geïllustreerd met honderden afbeeldingen. Bovendien reconstrueerde Peter Paul Hattinga Verschure in een serie schitterende aquarellen lang vervlogen tijden langs de Omringdijk.

Michiel Bartels (red.), *Dwars door de dijk*. Archeologie en geschiedenis van de Westfriese Omringdijk tussen Hoorn en Enkhuizen. Uitgave Stichting Archeologie West-Friesland. ca. 600 blz. Geïll. ISBN 978-90-816452-0-1. €39,95.

Borgenkaart van Beckeringh in Groninger Museum

Op 25 juni 2016 startte in het Groninger Museum de tentoonstelling 'De Borgenkaart van Theodorus Beckeringh'. Jurist Beckeringh bracht in 1781 zijn nieuwe kaart van de provincie Groningen uit. De kaart ontleent zijn naam aan de afbeeldingen van 24 Groninger borgen langs de rand. Beckeringh had de kaart in feite al in 1767 gereed en in de Groninger Universiteitsbibliotheek is veel kladmateriaal aanwezig. Recent verkreeg ook het Groninger Museum een deel van de voorstudies. De tentoonstelling laat dit alles voor het eerst zien. De werkzaamheden van Beckeringh kunnen op de voet worden gevolgd. Hij liep alle diepen en dijken van de provincie af en mat ze nauwkeurig op. Meteen maakte hij schetsen van de borgen en de stad. Bij de tentoonstelling verschijnt het boek *De Atlas van Beckeringh*. Dit bevat reproducties van alle kladkaartjes en voorstudies van de borgen. De tentoonstelling loopt tot en met 23 oktober 2016. www.groningermuseum.nl.

Martin Hillenga, Reinder Reinders, Auke van der Woud e.a. (red.), *De Atlas van Beckeringh. Het Groninger Landschap in de 18^e eeuw*. Uitgeverij WBooks, Zwolle 2016. 368 blz. Geïll. ISBN 978-94-625-8144-9. Tot en met 25 september €39,95, daarna €49,95.

Water- en veldnamen Zuid-Scharwoude

Rond 1970 ging het gebied ten noorden van Alkmaar, het Geestmerambacht, tijdens een ingrijpende ruilverkaveling totaal op de schop. Alleen bij het museum Broekerveiling te Broek op Langedijk bleef een klein gedeelte van het oude, zeer waterrijke 'Rijk der Duizend Eilanden' bewaard. De Stichting Coördinatie Onderzoek Oud Geestmerambacht (C.O.O.G.) stelt zich tot doel dat verdwenen landschap met circa 15.000 kaveltjes te documenteren. Uitgangspunt vormen de kadasterkaarten uit de negentiende eeuw. Leden van de werkgroep achterhalen van ieder perceel zo ver mogelijk terug in de tijd de veld- en waternamen, de eigenaren en nadere bijzonderheden. De resultaten van dit monnikenwerk worden vastgelegd in publicaties waarin steeds een of enkele oude gemeenten centraal staan. Onlangs bracht C.O.O.G. alweer de zevende studie uit over Zuid-Scharwoude en de buitendijkse Zuid-Scharwouderpolder. Die bevat ook een grote bijdrage van de hand van Reini Kaas, geboren en getogen in de streek en hoofdingeland van Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht. Zij nam de waterhuishouding van het Geestmerambacht door de eeuwen heen onder de loep met speciale aandacht voor het stoomgemaal te Zuid-Scharwoude, het 'watermachten'. Het boek is direct bij de Stichting verkrijgbaar. <http://stichtingcoog.weebly.com/>.

G. Boekel (m.m.v. K. Bak en J. Keizer), M. Teunis (ed.), *Zuid-Scharwoude en de buitendijkse Zuid-Scharwouder polder meer dan 4 eeuwen water- en veldnamen*. Uitgave Stichting Coördinatie Onderzoek Oud Geestmerambacht 2016. 478 blz. Geïll. ISBN 978-90-814264-2-8. €30,-.

